

Pero Mioč

Poljaci ponovo otkrivaju Brešana

Ivo Brešan: *Ledeno sjeme*, poljska praizvedba 21. 10. 2000.,
Teatar Im. Juliusza Osterwy, Lublin, Poljska

Poljski kazališni mjesečnik *Dialog* već 44 godine ustrajno promiče suvremenu poljsku i svjetsku dramaturgiju. Na njegovim stranicama hrvatska se djela ne nalaze baš često. U 12. broju iz 1999. godine našlo se djelo Ive Brešana *Ledeno sjeme* u prijevodu Dorote Jovanke Ćirlić pod naslovom *Diabelskie nasienie (Vražje sjeme)*. Neuobičajeno brzo djelo je doživjelo svoju svjetsku praizvedbu na pozornici kazališta koje nosi ime Janusza Osterwe u Lublinu. Na svu sreću poljski teatrolozi nisu Brešanovo djelo pročitali kao "... nešto slabiju, kostimiranu dramu o raskoraku između Hrvatske osamnaestoga stoljeća u kojoj se još uvijek spaljuju vještice i Europe koja već promiče ideale slobode i jednakosti. Premda napisan potkraj osamdesetih, taj povijesni komad nažalost zadobiva tijekom devedesetih novu aktualnost - koja je zacijelo zavela i prevoditeljicu - ali i nadalje ostaje razmjerno plošnim i ne odveć izvornim." (Mladen Martić u *Kazalištu* 1-2/2000.)

Poljaci su Brešanovo djelo čitali posve drukčije; temeljito, kompleksno i kompetentno, kao vrlo uspješnu literarno-scensku alegoriju ispunjenu univerzalnim dramaturškim i filozofskim konotacijama koje pokreću esencijalna životna pitanja na crti evoluci-

je, etike i politike. U svezi s tim, kritičar Grzegorz Józefczuk (Gžegoż Juzefćuk) kaže: "Povijest je zatvorena u hrvatsku realnost, ali toliko minimalizirano da se može događati svugdje, a također vrlo dobro i u suvre-

menosti; jer su čarobnice i lomače nositelji univerzalne metafore i simboli". Isti kritičar tvrdi kako "Ivo Brešan u *Ledenom sjemenu* dotiče najvažnije probleme i usprkos naporima političara, znanstvenika, pisaca i umjetnika, oni i dalje ostaju nejasni... Ključno je pitanje problem zla i vraga, na primjer pitanje je li zlo osobina jedinke ili pak društvena posljedica." Svoju visoku ocjenu aktualnosti i scenskoj valjanosti Brešanova djela podcrtava mišlju: "To su samo pokusni zarisi idejne potke, koje

nam nudi *Ledeno sjeme*. Brojni su, moguće ih je različito poredati i u tome je sadržano bogatstvo ovog djela koje otvara polje redateljskoj interpretaciji.”

Svi kritičari koji su pisali o Brešanovoj praizvedbi u Lublinu izdvajaju iznimnu vrijednost teksta i scenske glazbe, koju je za ovo djelo skladao Marek Kuczyński (Kučinjski), dok se mišljenja o režiji, scenografiji i interpretacijama uloga posve razilaze. Waldemar Sulicz (Valdemar Suliš), između ostaloga, piše: “Kao što je govorio maestro Slonimski, glumci su dali sve od sebe u prvom činu, doslovno i metaforički ‘prekričali’ su tekst *Ledenog sjemena*... u scenskoj vrevi i buci - na daleki plan odgurnuta je poruka drame, da je najopakiji od svih vragova baš onaj kojega pod okriljem obnašajućih

funkcija, misija i poslanja - nosimo u sebi.” Usprkos zamjerkama upućenim glumcima i redatelju, kritičar ne krije svoje oduševljenje predstavom, prvenstveno zbog Brešanovog udjela u njoj: “Je li vrug uistinu opsjeo žene i postao izvorom seksualne raspusnosti? Negirajući postojanje vraga, ne upada li suvremeni svijet u najopasniju vrazju zamku? Je li kult razuma na pragu XXI. st. jedini način razumijevanja svijeta? O svemu tome govori Brešanovo djelo. Bio sam već dva puta na predstavi.

Najprije sam vidio kako se lijepo razvija predstava, a onda kako dozrijeva. Vrlo zanimljiv i složen je pristup Andrzeja Z. Kowalczyka (And'žej Z. Kovalčik). Očito je vrlo upućen u demonologiju i fenomenologiju nečastivoga. Svoj pristup djelu i predstavi gradi, rekao bih, doslovno brešanovski: najprije mit, pa umjetničko književno oblikovanje, pa scenska realizacija. Podastire nam usporedbe i opće informacije radi, navode Jeana Wiera, demonologa iz XVI. st., koji u svojoj knjizi *e Praestigiis Daemonium* piše da sotonsko carstvo broji 72 kraljevića i 7.405.926 vragova, pa tu činjenicu brešanovski ironizira i dovodi u svezu s Brešanovim poimanjem vraga: “Ta brojka do danas nije opovrgnuta. Ne bi li ipak bilo točnije govoriti o nekoliko milijardi?

Manje-više, onoliko koliko je stanovnika na našem planetu.” Odmah u pomoć poziva Denisa de Rougemotna, koji kaže: “Ako uistinu želite zgrabiti vraga, reći ću vam gdje ga najprije možete pronaći: u fotelji u kojoj upravo sjedite”. Naravno, očito obaviješten, pozvat će se i na Baudelaireove *Male prozne poeme*, gdje se nalazi najdublje mišljenje izrečeno i napisano u povijesti novoga vijeka o temi sotone: “Najbolja vrazja podvala jest u tome što nas uvjerava u svoje nepostojanje”. I to je bit i ključ Brešanova djela, jer do posljednjeg trenutka u predstavi vrug djeluje, a ne

znamo tko je. Razvijajući osebujan pristup inspiriran Brešanovim djelom, kritičar nas zasipa refleksijama. Riječ je prvenstveno o fenomenu vraga, koji se u književnosti javljao najčešće na razini srednjovjekovne percepcije, utjelovljen u ovakav ili onakav lik ili oblik. “Brešan ga karakterizira posve drukčije, i još k tomu, ne odjedanput... Nije slučajno što Brešan u svom djelu prvom inkvizicijskom žrtvom čini Margaritu, jer je jedna od njegovih glavnih manifestacija u realnom ži-

votu, vezana za seksualnu sferu... Kod Brešana nema duhovnika, ali ova seksualna opsesija obuzima gradske dostojnike... i koliko god dugo seksualna sfera ljudskog života bude uzimana kao 'grešna', vrag može zadovoljno trljati ruke...", pa nastavlja: "I neka nikoga ne zbuni to što se radnja događa polovicom 18. st. u Zagrebu. Moguće ju je, naime, smjestiti uvijek i svugdje. U Brešana narodu su predane vještice, ali mogli su to biti Židovi, masoni ili tzv. sekte. Uvijek se događa da se 'krivci' prokazuju, premda to nitko ne traži." Svoj odnos prema djelu završava: "Koliko god Brešanovo djelo bilo daleko od aktualne publicistike, puno govori o vremenu u kojem nas je zapalo živjeti."

Najsloženiji i najtemeljiti pristup brešanovoj dramaturgiji uopće, nalazimo u programskoj knjižici predstave *Ledeno sjeme*, a potpisuje ga Agnieszka Koecher-Hensel (Agnješka Koecher-Hensel). Njezine lucidne i precizne prosudbe temelje se na Brešanovim djelima prevedenim na poljski jezik i izvođenim u brojnim poljskim kazalištima: *Predstava Hamleta u selu Mrđuša Donja*, *Nečastivi na filozofskom fakultetu*, *Hydrocentrala u Suhom dolu*, *Svečana večera u pogrebnom poduzeću*, *Smrt predsjednika kućnog savjeta*, *Arheološka iskopavanja u selu Dilj* i *Ledeno sjeme*.

Svoj pristup započinje zadržavajućom činjenicom da je *Predstava Hamleta u selu Mrđuša Donja* doživjela trinaest uprizorenja u Poljskoj, što je jednako senzaciji! Od 1975. do 1989. u trinaest poljskih kazališta postavljeno je ovo djelo, i kao da to nije bilo dostatno - realiziran je TV film, koji je pobrao sve moguće pohvale.

Snaga njegovih drama temelji se, između ostaloga, na moćnom situiranju njihove radnje u suvremenu realnost... Brešan svoja djela boji lokalnim koloritom, ali polazeći od konkretnosti, detalja, uspijeva u zaostaloj sredini pronaći univerzalne ljudske odnose, promatrati mehanizme funkcioniranja vlasti, obnažiti njezinu izopačenost... Usprkos neodoljivoj snazi komizma, i likova i situacija, smijeh zamire u grlu što se radnja djela više razvija, otkrivajući beskrajnost zla koje ne proistječe toliko iz same gluposti koliko iz primitivizma, okrutnosti, amoralnosti junaka upletenih u razne strukture vlasti." Vrlo lucidno zamjećuje kako Brešan svoje junake dovodi do granice ne toliko

žalosne koliko opasne za društveni poredak! "Temeljno u Brešanovoj dramaturgiji jest to što istinskog sukoba ne može biti", jer nema borbe između dobra i zla, Boga i Sotone, jer postoji samo zlo... "Cijeli je svijet prodao dušu vragu. On vlada svim ideologijama i oblicima vlasti".

Što kaže o fenomenu vraga u Brešanovim dramama?

"U Brešanovim dramama vrag se pojavljuje često. On nije neki određeni lik, kao na primjer u srednjovjekovnim domišljajima. Sotona je za njega samo naziv za sliku koja klija u svakom od nas, odakle je nikakva Božja intervencija, ni ljudska pobožnost ne može ukloniti. Vrag smo mi sami kada nastojimo postići uspjeh, zasititi žudnju."

Onda su došle devedesete godine. Brze i burne promjene. Splasnulo je zanimanje za Brešanov pristup i ironiziranje ljudskog ponašanja, tako precizno definirani Brešanovim djelima, pokazali su se nadvremen-skim."

A o samom *Lednom sjemenu* napisat će, između ostaloga: "Akciju svog djela Brešan smješta tek u polovicu 18. st., u razdoblje procvata prosvjetiteljstva, vjere u moć razuma i znanosti, koje su u stanju objasniti tajne natprirodnih pojava. Racionalistički duh udobno vlada na dvorovima prosvijećenih monarha, a tom krugu pripada i dvor carice Marije Terezije. U granicama njezina carstva tada se nalazi Kraljevina Hrvatska i Slavonija, gdje je Brešan smjestio svoju radnju. Početak procesa protiv vještica ovdje je politički manevar, koji cinično iskorištava vjeru podanika, kako bi se odvrtila pozornost od pravih uzroka nezadovoljstva, kako bi se preusmjerilo agresivnost. Vrag tu preuzima ulogu sigurnosnog ventila i fantastične figure koja jamči vlast. Imamo, dakle, posla sa situacijom u kojoj teološka doktrina postaje sociotehničkim sredstvom; demon - nositelj ideološkog nasilja. Krijući se pod prividom mita, izaziva destrukciju ljudske svijesti."

I dok u najkraćim crtama referiramo o recepciji posljednje Brešanove premijere u Poljskoj, do nas dopire vijest kako proslavljena redateljica Olga Lipińska obavlja posljednje pripreme za TV realizaciju i ovog Brešanovog djela. U međuvremenu Hrvati će se zabavljati pisanjem i čitanjem somnambuloznih "recenzija".